

ondergebracht. Het boek voorziet in een grote leemte. Zowel in de praktijk als in de wetenschap zal het boek met vrucht geraadpleegd worden. Hierbij moet wel worden opgemerkt, dat na het verschijnen van de studie als gevolg van een nieuw Reglement van orde voor de Tweede Kamer, dat op 17 mei 1994 in werking trad, het commissiestelsel aanzienlijk is vereenvoudigd en het aantal commissies sterk is besnoeid. De ideeën die Hagelstein in zijn slothoofdstuk ontwikkelde, hebben, naar het mij voorkomt, aan deze veranderingen op niet geringe wijze bijgedragen.

J. P. A. Coopmans

Th. H. Lunsingh Scheurleer, C. Willemijn Fock, A. J. van Dissel, *Het Rapenburg. Geschiedenis van een Leidse gracht*, Va, Vb, 's Gravensteyn (Leiden: Afdeling geschiedenis van de kunstnijverheid, Rijksuniversiteit Leiden, 1990, 814 blz., ISBN 90 6471 240 9 (deel a), 90 6471 241 7 (deel b)); *Idem*, VIa, VIb, *Het Rijck van Pallas* (Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, Kunsthistorisch instituut, Afdeling geschiedenis van de kunstnijverheid, 1992, 872 blz., f55,-, ISBN 90 6471 260 3 (deel a), 90 6471 261 1 (deel b)); *Idem*, *Index van personen* (Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, Kunsthistorisch instituut, Afdeling geschiedenis van de kunstnijverheid, 1992, 155 blz., f10,-, ISBN 90 6471 262 X).

Ook de twee laatste delen van de zesdelige publikatie *Het Rapenburg*, waarin medewerkers van het Kunsthistorisch Instituut van de Leidse universiteit de geschiedenis van de wooncultuur van Leidens belangrijkste gracht beschrijven, beginnen met enkele algemenere inleidingen. In 'Kunstbezit in Leiden in de 17de eeuw' (Va, 3-36) geeft C. W. Fock op grond van bewaard gebleven boedelinventarissen een analyse van de belangrijkste zeventiende-eeuwse schilderijencollecties in de stad als geheel en ze plaatst daarbij de in de loop van het onderzoek verworven kennis over de kunstverzamelingen aan het Rapenburg in een breder kader. Zij wijst onder meer op de veranderingen die in de loop van de eeuw optraden in de belangstelling voor de verschillende genres. De aanvankelijke populariteit van portretten nam bijvoorbeeld gaandeweg af. Aan dit bijzondere genre en de schilders die het beoefenden, is de inleiding van R. E. O. Ekkart, 'Leidse burgers in beeld. Portrettisten in Leiden van de late zestiende tot de vroege achttiende eeuw' (VIa, 3-39) gewijd. Beide kunsthistorische bijdragen zijn zeer informatief, maar door de inventariserende aanpak noodzakelijkerwijs nogal opsommerig van aard. De derde inleiding, 'De bakstenen van de droom. Over het autonomiestreven van de Leidse universiteit op het breukvlak van de eeuw' (VIa, 40-57), is van de hand van W. Otterspeer. Hierin wordt beschreven hoe het aloude — of beter: nostalgische — universitaire streven naar zelfstandigheid in de negentiende eeuw kon voortleven in associaties met Academiegebouw en Rapenburg, 'een gracht', aldus Quack, 'met opzet ingericht ten dienste der geleerden' (53). Centraal staat daarbij het Leidse professoraat, dat door de auteur wordt beschouwd als een maatschappelijke groep die steeds op gespannen voet stond met zowel studenten als curatoren. Het is een geleerd betoog, maar misschien wel te geleerd; het maakt in ieder geval een erg geconstrueerde indruk.

In de hier te bespreken delen worden twee huizenblokken aan het Rapenburg beschreven. In deel V gaat het om de panden tussen Houtstraat en Kloksteeg (nrs. 30-56), het gedeelte van de gracht dat vanouds de naam 's Gravensteyn' droeg, naar het daarachter gelegen gerechtsgebouw. De huizenrij aan de overkant tussen Doelensteeg en Nonnensteeg (nrs. 59-73) is het onderwerp van deel VI. Dit blok droeg sinds het begin van de zeventiende eeuw de fraaie naam 'Het Rijck van Pallas', omdat zich hier het Academiegebouw bevindt. Volgens de in de vorige

delen beproefde methode (zie *BMGN*, CI (1986) 631 -632, CIV (1989) 248-249, CVI (1991) 77-78, CVII (1992) 171 -172) wordt van elk pand eerst vermeld wie er in de loop der eeuwen, al dan niet als eigenaar, hebben gewoond. Vervolgens komt de bouwgeschiedenis aan de orde en wordt aan de hand van bewaard gebleven boedelinventarissen en overzichten van kunstbezit — die integraal als bijlagen zijn opgenomen—nagegaan hoe de huizen waren ingericht. Tot slot wordt stilgestaan bij de huidige toestand van ieder pand, zowel wat de gevel als wat het interieur betreft.

De bewoningsgeschiedenis van beide huizenrijen werd en wordt in sterke mate bepaald door de aanwezigheid van de universiteit. Van de beschreven panden is het Academiegebouw, de voormalige kapel van het Witte-Nonnenklooster, dan ook het belangrijkste. In de nabijheid van dit centrum van wetenschap woonden niet alleen vele hoogleraren en had menige student zijn kamer, maar ook dreven hier vanaf het einde van de zestiende eeuw tot ver in de negentiende eeuw heel wat boekhandelaren en -drukkers hun nering. De belangrijkste onder hen waren zonder twijfel de leden van de familie Elsevier, die aan weerszijde van de gracht een groot aantal huizen bezaten of huurden. Daarnaast dienen tevens de namen van Luchtmans, Van der Aa en Luzac te worden genoemd. Ook vertegenwoordigers van het stedelijke regentenpatriciaat vestigden zich hier. Aan de Academiezijde bevindt zich bijvoorbeeld het kapitale pand Rapenburg 65. Dit was in de eerste helft van de achttiende eeuw de woning van leden van de familie De la Court, die het voorzagen van een welhaast vorstelijk interieur. Aan de overkant van de gracht staat het qua inrichting al even indrukwekkende Rapenburg 48, van 1665 tot 1791 de residentie van de machtige Van Leyden-dynastie. Juist in deze twee huizen woonden in de loop der jaren verschillende vooraanstaande Leidse collectioneurs—Heidanus, De la Court van der Voort, Gaubius en Twent, Pieter Comelis en Diederik III van Leyden — van wie de verzamelingen van schilderijen, prenten, munten, kunstvoorwerpen en dergelijke *en détail* worden beschreven. Ook anderszins ontbrak het hier niet aan personen van naam. Zo hebben onder anderen Cornelis van Vollenhoven (nrs. 38 en 40), Jacobus Arminius (nr. 48), de latere koning Willem I (nr. 48), Christiaan Snouck Hurgronje (nr. 61), Cornelis de Gijsselaar (nr. 65), Johannes Kneppelhout (nr. 65) en Jan Rosa (nr. 67) voor kortere of langere tijd in een van de huizen aan weerszijde van dit stuk van het Rapenburg gewoond.

Van alle werelddelen — zo redeneerde de zeventiende-eeuwse Leidse hoogleraar in de theologie Johannes Polyander à Kerkhoven — is Europa het mooiste continent, hierbinnen zijn de Lage Landen de mooiste streek, hierbinnen is Holland het mooiste gewest, hierbinnen is Leiden de mooiste stad en hierbinnen is het Rapenburg de mooiste straat; 'Donc il s'ensuit que je suis logé en la plus belle rue du monde' (Vb, 94). Slechts weinigen zullen deze bewering heden ten dage in volle ernst voor hun rekening willen nemen. Maar op grond van hetgeen in de nu voltooid reeks 'Het Rapenburg' is beschreven en is afgebeeld, kan men zich in ieder geval een voorstelling maken hoe iemand tot een dergelijke lofprijzing van Leidens voornaamste en schitterendste gracht kon komen.

A. J. C. M. Gabriëls

MIDDELEEUWEN

A. van der Schoor, *Het ontstaan van de middeleeuwse stad Rotterdam. Nederzettingsgeschiedenis in het Maas-Merwedegebied van ca. 400-1400. The origins of the medieval town of Rotterdam. Settlement history in the Maas-Merwede region from ca. 400-1400* (Dissertatie